

İntiqam CƏBRAYILOV,
*Azərbaycan Respublikasının
Təhsil İnstitutunun Təhsil
nəzəriyyəsi şöbəsinin müdiri,
pedaqogika üzrə elmlər
doktoru, professor*

1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini elan etdi. Beləliklə, ölkəmiz imperiya buxovlarından xilas olaraq müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoydu. Lakin ölkəmizin müstəqilliyinin

dayanıqlı hala gətirilməsi, müstəqilliyə qarşı çevrilmiş qüvvələrin zərərsizləşdirilməsi, yaranmış kəskin ziddiyyətlərin aradan qaldırılması heç də asan olmadı. Müstəqilliyimizin ilk illərində ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına hücumları nəticəsində ölkə ərazisinin müəyyən hissəsi (20 faiz) işğala məruz qaldı. Soydaşlarımız doğma yurdlarından didərgin düşdülər. Respublikamızın daxilində yaranmış gərginlik ölkənin müstəqilliyi üçün böyük təhlükə törədirdi. Belə bir vaxtda xalqımız ulu öndər Heydər Əliyevə müraciət edərək onu respublika rəhbərliyinə dəvət etdi. Xalq ümummilli liderini ölkə Prezidenti seçdi və haqlı olaraq xilas yolunu onun ideyalarında gördü.

1993-cü ilin oktyabrında Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. O, ölkə rəhbəri kimi fəaliyyətə başlayanda respublikanın ictimai-siyasi həyatı olduqca ağır vəziyyətdə idi. Ulu öndərin rəhbərliyi altında qısa müddət ərzində ölkə həyatında irəliləyişə doğru ciddi dönüş yarandı. Daxili parçalanmalara, pərakəndəliyə son qoyuldu.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıdandan sonra cəmiyyət həyatının bütün sahələrində köklü dəyişikliklər baş verdi.

Ermənistan-Azərbaycan cəbhəsində uğurlu hərbi əməliyyatlar həyata keçirildi. Füzuli, Ağdam bölgələrinin xeyli hissəsi erməni silahlı birləşmələrinin tapdağından azad olundu. 1994-cü il mayın 12-də cəbhədə atəşkəs elan edildi. Bu, Azərbaycanın hərbi, siyasi, iqtisadi gücünü artırmaq üçün əlverişli imkanlar yaratdı.

Bu dövrdə Azərbaycanda hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu sahəsində böyük işlər görülməyə başlandı. İqtisadi, siyasi, sosial, mədəni sahələrdə köklü islahatların həyata keçirilməsi Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi təməllərini xeyli möhkəmləndirdi. Azərbaycan bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi yolu ilə irəliləyərək bu istiqamətdə stabil inkişafı təmin edə bildi. 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması xarici şirkətlərə Azərbaycan iqtisadiyyatına sərmayə qoymaq üçün geniş imkanlar açdı.

1995-ci ilin 12 noyabrında ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qəbul olundu. Tarixdən məlumdur ki, hələ 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti 23 aylıq fəaliyyəti dövründə dövlətin əsas Qanununu qəbul edə bilməmişdir. Azərbaycanın ilk Konstitusiyası 1921-ci il mayın 19-da Umumazərbaycan Sovetlər Qurultayında qəbul olunmuşdur. Bu dövrdə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti mövcud idi. Azərbaycan SSR Konstitusiyasının (1921-ci il) SSRİ Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmış yeni redaksiyası isə, 1925-ci il martın 14-də IV Umumazərbaycan Sovetlər Qurultayında qəbul olunmuşdur. 1927-ci ildə martın 26-da V Umumazərbaycan Sovetlər Qurultayı yeni-ikinci Azərbaycan Konstitusiyasını qəbul etmişdir. 1937-ci ildə üçüncü, 1978-ci ildə dördüncü Azər-

siyada əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin bölgüsü aşağıdakı kimidir:

* Qanunvericilik hakimiyyətini Milli Məclis həyata keçirir (maddə 81).

* İcra hakimiyyəti dövlət başçısına-ölkə Prezidentinə mənsubdur (maddə 99).

* Məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri həyata keçirir (maddə125).

Təhsilin inkişafı üçün əlverişli hüquqi imkanlar

Respublikamızda hüquqi dövlət quruculuğu prosesi həm də məqsədyönlü aparılan təhsil islahatları ilə bilavasitə bağlıdır.

Konstitusiyanın 42-ci maddəsi “Təhsil hüququ” adlanır. Bu maddənin hər bir bəndi ölkəmizdə təhsilin inkişafı üçün əlverişli hüquqi imkan-

Azərbaycanın milli xüsusiyyətlərinə uyğun olan prinsiplər, qaydalar təhsil sisteminə tətbiq edilməlidir. Biz dünyanın bütün ölkələrində - Qərbdə də, Şərqdə də əldə olunmuş nailiyyətlərindən öyrənməli və onlardan Azərbaycan üçün müsbət xarakter daşıyan cəhətləri ölkəmizin təhsil sisteminə tətbiq etməliyik”.

Yeni dərslərlərin yaradılması

Tədqiqatlar göstərir ki, müstəqillik dövründə Azərbaycan təhsilinin uğurları sırasında yeni dərslərlərin yaradılması ilə bağlı görülən işlər xüsusi qeyd olunmalıdır. Məlumdur ki, sovet dövründə proqram və dərslərlər Moskvada hazırlanırdı və respublikamızda onların tərcümə variantlarından istifadə olunurdu. Yalnız Azərbaycandilli, ədəbiyyat dərslərləri Azərbaycan mütəxəssisləri tərə-

findən hazırlanırdı və bu, ciddi nəzarət altında tərtib olunurdu. Azərbaycan tarixi və Azərbaycan coğrafiyası (ümumtəhsil məktəblərində) SSRİ tarixi və SSRİ coğrafiyasının tərkibində qısa kurs kimi nəzərdə tutulur, buna ayrılan saatlardan da əsasən məqsəduyğun istifadə olunurdu. Müstəqil dövlət quruculuğunda təhsil siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri də dərslərlərin probleminin həlli idi. Buna görə də ilk növbədə təhsil proqramlarının, standartların, fənn proqramlarının hazırlanması tələb olunurdu. Dərslərlərin məzmunu təlim materiallarının daha çox yüklənməsi ilə diqqət cəlb edirdi. Bundan başqa, ayrı-ayrı mətnlərdə bəzən məntiqi ardıcılıq gözlənilməz, eyni məsələ ilə bağlı ziddiyyətli faktlar nəzərə çarpırdı. Bütün bunlara baxmayaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasında dərslərlərin yaradılması sahəsində çox iş görülmüş və əldə olunan nəticələr böyük uğur kimi dəyərləndirilə bilər. Qeyd etməliyik ki, bu gün dərslərlərin siyasətində yeni uğurların qazanılması üçün məzmun məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Dərslərlər çap olunmamışdan əvvəl xalqın, geniş ictimaiyyətin müzakirəsinə verilir, rəylər alınır. Bu məqsədlə Təhsil Nazirliyinin saytında dərslərlərin qiymətləndirilməsi üçün xüsusi yer ayrılması təqdirəlayiqdir.

Ali təhsil sisteminə əsaslı dəyişikliklər

Müstəqillik dövründə Azərbaycan təhsili bütün pillə və səviyyələri üzrə, o cümlədən ali təhsil pilləsi üzrə böyük inkişaf yolu keçmişdir. 1993-cü ildən ali təhsil sisteminə

əsaslı dəyişikliklərə başlanmışdır. Belə ki, ali təhsildə bakalavr və magistr proqramları üzrə kadr hazırlığına başlanmış, struktur, məzmun, idarəetmə sahəsində yeni qaydalar tətbiq olunmuşdur. 1997-ci ildə bakalavriat səviyyəsi üzrə ilk buraxılış olmuş, eyni zamanda 26 ali məktəbdə ilk dəfə magistrat qəbul keçirilmişdir. Bu dövrdən başlayaraq ali təhsil müəssisələri şəbəkəsinin optimallaşdırılması, bir sıra yeni ixtisaslar üzrə kadr hazırlığının həyata keçirilməsi, təhsil müəssisələrinin səlahiyyətlərinin tədricən genişləndirilməsi, bəzi ali məktəblərə özünüidarəetmə hüququnun verilməsi ali təhsil sahəsində uğurların göstəricilərindən biri kimi qeyd oluna bilər. Bunlarla yanaşı, əldə olunan uğurlar sırasında bu da göstərilə bilər ki, müstəqil dövlət quruculuğu prosesində ali təhsil sahəsində islahatlar milli zəminə əsaslanmaqla Avropaya inteqrasiya

kontekstində həyata keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlətə çevrilməsi ölkədə qeyri-dövlət ali məktəblərinin yaranması üçün əlverişli imkanlar açdı. Dünya təcrübəsi də göstərir ki, hər bir ölkədə özəl və dövlət ali məktəblərinin inkişafı üçün bərabər imkanlar yaradılır, onlar arasında rəqabət mühitinin formalaşdırılması dövlət müəssisələrinin inhisarçılığının aradan qaldırılmasına müsbət təsir göstərir. Bu baxımdan Azərbaycanda özəl ali məktəblərin yaradılması təqdirəlayiq addım kimi dəyərləndirilə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda fasiləsiz təhsil sisteminin inkişafı ilə bağlı 20-dən artıq dövlət proqramı qəbul edilmiş və həyata keçirilmişdir. Bu proqramlar 1999-cu ildə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahat proqramı”ndan, 2009-cu ildə qəbul edilmiş “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunundan irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsinin təmin edilməsini nəzərdə tuturdu.

Yeni Təhsil Qanunu

Ölkəmizdə yeni Təhsil Qanununun hazırlanması qəbul edilməsi ideyasını da ulu öndər Heydər Əliyev irəli sürmüşdür. Ulu öndər təhsilin cəmiyyətdə oynadığı mühüm rolunu diqqətə çatdıraraq məruzə və çıxışlarında bu məsələlərə xüsusi əhəmiyyət verilməsinin vacibliyini qeyd edir, ölkəmizi sürətlə inkişaf etdirmək üçün təhsil islahatı proqramının hazırlanmasını və onun məqsəduyğun şəkildə həyata keçirilməsini başlıca vəzifələrdən hesab edirdi. Beləliklə, ulu öndərin ideyaları və fikirləri üzərində İslahat Proqramı yarandı və təhsil islahatları həyata keçirilməyə başlandı. Bir neçə ildən sonra isə Heydər Əliyevin təhsil fəlsəfəsi və ölkə Pre-

zidenti İlham Əliyevin konseptual baxışları əsasında Azərbaycanda yeni Təhsil Qanunu hazırlandı və qəbul edildi. Təhsil Qanunu mövcud dünya təcrübəsini, milli və bəşəri pedaqoji ənənələri özündə əks etdirdi. İnkişafyönlü ideyaların bu qanunda əksini tapması Azərbaycan təhsil sisteminin və nəticə etibarilə hər bir təhsilçinin, təhsilverənin inkişafına, cəmiyyətin inkişaf mexanizminin daha çevik fəaliyyətinə əlverişli imkanlar yaradır.

Bu qanunda “Təhsil hüququna dövlət təminatı”, “Təhsilin keyfiyyət səviyyəsi”, “Təhsilin məzmununa və təşkilinə verilən tələblər”, “Təhsilin formaları”, “Təhsil fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması və akkreditasiyası”, “Əlavə təhsil müəssisəsinin sahibkarlıq fəaliyyəti” maddələri yeni olmaqla bərabər, dünya təcrübəsini əks etdirir və konseptual baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

“Təhsil hüququna dövlət təminatı” maddəsində bir sıra məsələlərlə bərabər, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün təhsil müəssisələrinə qəbulda, vəzifələrə təyin olunmada, əməyin stimullaşdırılmasında, təhsilin davam etdirilməsində və digər bu kimi məsələlərdə kişilər və qadınlar üçün bərabər imkanlar yaradılması, milli təhsil ənənələrinin qorunması və inkişafı, innovasiyaların tətbiqinə təminat verilməsi, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təhsili ilə bağlı xüsusi layihə və proqramların həyata keçirilməsi hüquqi baxımdan hərtərəfli təsbit olunmuşdur. Qanunda təhsil sahəsində dövlət standartları anlayışı da mahiyyətə konkret ifadəsini tapmışdır.

Qanunda göstərilir ki, təhsil sahəsində dövlət standartları fərdin, cəmiyyətin, dövlətin tələbatına uyğun olaraq, elmi-pedaqoji prinsiplər əsasında hazırlanan və müəyyən dövr (5 ildən az olmayaraq) üçün vahid dövlət tələblərini əks etdirən ümumi normalar məcmusudur (maddə 6.1).

Qanuna əsasən, dövlət təhsil standartları hazırlanarkən təhsil sahəsində sınaq keçirilmiş mütərəqqi beynəlxalq meyarlar, milli və ümumbəşəri dəyərlər, bununla yanaşı təhsilin məzmununu, idarə olunması, maddi-texniki tədris bazası, infrastruktur, təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri, hər bir təhsil pilləsində təhsilçilərin bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsini məhz dövlət təhsil standartları müəyyənləşdirir.

İslahatlar uğurla davam edir

Bu gün Azərbaycanda təhsil islahatları uğurla davam etdirilir. Bu baxımdan ölkə Prezidentinin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”, 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” konseptual sənədlərinin həm də böyük elmi əhəmiyyəti vardır.

Təhsilin bütün pillə və səviyyələrini əhatə edən islahatlar milli zəminə, bəşəri dəyərlərə əsaslanmaqla ölkəmizdə yeni cəmiyyət quruculuğunda, hüquqi dövlətin möhkəmləndirilməsində fəal iştirak edən, vətəndaş-səxsiyyətin formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır.